Çağdaş Eleştirel Teori
Edebiyat Eserleri Ne Söyler, Ne Saklar?

Lois Tyson

Çeviren
Melih Pekdemir

FOL

Lois Tyson

ABD'li edebiyat kuramcısı ve eleştirmeni (d. 1950). Rutgers Üniversitesi'nde Fransızca lisans eğitimi aldı. Ohio Üniversitesi'nde eğitim ve İngilizce alanlarında yüksek lisans derecelerini, Ohio State Üniversitesi'nde ise İngiliz dili ve edebiyatı doktorasını tamamladı. Grand Valley State Üniversitesi'nde uzun yıllar İngiliz dili ve edebiyatı profesörü olarak görev yaptı; hâlen aynı üniversitede emekli profesör unvanını taşımaktadır. Çalışmaları eleştirel kuram, edebiyat eleştirisi ve Amerikan edebiyatı üzerine yoğunlaşan Tyson, özellikle psikanalitik, Marksist, feminist ve sömürge sonrası yaklaşımları edebiyat çözümlemesinde anlaşılır ve uygulanabilir biçimde ele alan çalışmalarıyla tanınır. Başlıca eserleri: *Psychological Politics of the American Dream: The Commodification of Subjectivity in Twentieth-Century American Literature* (1994), *Learning for a Diverse World: Using Critical Theory to Read and Write about Literature* (2001) ve *Using Critical Theory: How to Read and Write about Literature* (2008; 2025).

Melih Pekdemir

Ordu'nun Fatsa ilçesinin Kumru nahiyesinde doğdu (1953). 12 Eylül darbesinden sonra Ocak 1981'de İstanbul'da tutuklandı. 1989 yılının Temmuz ayında Mamak Askeri Cezaevi'nden tahliye oldu. 1991'de yayınlanan Demokrat dergisinin çıkarılması sürecini başlattı. 2002-2003 arasında Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi? kitabı nedeniyle aldığı hapis cezası yüzünden Almanya'da siyasi mülteci olarak yaşadı. 2004'ten bu yana çevirmenlik, editörlük ve BirGün gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor. Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Sıradan ve Sahici* (1997); *Meğer* (1999); *Anne Bak Kral Çıplak!* (1999); *Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi?* (2000); *Politik Korner* (2007); *William Outhwaite*, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* (2008); *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük* (2012); Roland Baer, *Cennetin Eleştirisi; Richard Sennet, Zanaatkâr* (2013); *Devrimcilik Güzel Şey Be Kardeşim* (2014); *Lars T. Lih, Lenin'i Yeniden Keşfetmek* (2018); George Ritzer, *Küresel Dünya* (2020); Marshall Sahlins, *Büyülü Evrenin Yeni Bilimi* (2022); Adam Przeworski, *Demokrasinin Krizleri* (2023); Kenneth L. Feder, *Sahtekârlıklar, Mitler ve Gizemler* (2024); Robert Jervis, Devl*et Adamları Nasıl Düşünür?* (2025); Roy Wagner, *Kültürün İcadı* (2025).

İçindekiler

Üçüncü baskıya önsöz 15

Eğitmenlere Önsöz 18

Teşekkür 21

1

Eleştirel Teori Hakkında Bilmek İsteyip Sormaya Çekindiğiniz Her Şey 23

2

Psikanalitik Eleştiri 39

1. Bilinçdışının Kökenleri 41

2. Savunmalar, Kaygı ve Temel Meseleler 46

3. Rüyalar ve Rüya Simgeleri 51

4. Ölümün Anlamı 56

5. Cinselliğin Anlamı 60

6. Lacancı Psikanaliz 63

7. Klasik Psikanaliz ve Edebiyat 77

8. Psikanalitik Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 83

9. "Aşkın Bununla Ne İlgisi Var?": Muhteşem Gatsby'nin Psikanalitik Okuması 85

10. Alıştırma Soruları 101

3

Marksist Eleştiri 103

1. Marksizmin Temel Öncülleri 103

2. ABD'deki Sınıf Sistemi 105
3. İdeolojinin Rolü 107
4. İnsan Davranışı, Meta ve Aile 115
5. Marksizm ve Edebiyat 120
6. Marksist Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 125
7. Sahip Oldukların Kadar Varsın: Muhteşem Gatsby Üzerine Marksist Bir Okuma 127
8. Alıştırma Soruları 143

4
Feminist eleştiri 144
1. Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rolleri 147
2. Feminist Öncüllerin Özeti 158
3. Ataerkinin Ötesine Geçmek 160
4. Fransız Feminizmi 164
5. Çokkültürcü Feminizm 178
6. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları ve Feminizm 183
7. Feminizm ve Edebiyat 197
8. Feminist Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 201
9. ". . .Sonra da Her Şeyi Bir Kenara İtecekler. . .": Muhteşem Gatsby'nin Feminist Bir Okuması 203
10. Alıştırma Soruları 218

5
Yeni Eleştiri 220
1. "Metnin Kendisi" 221
2. Edebî Dil ve Organik Bütünlük 224
3. "İçeride Bir Kız Var" Üzerine Yeni Eleştirel Bir Okuma 234
4. İçkin, Nesnel Eleştiri Olarak Yeni Eleştiri 240
5. Tek ve En İyi Yorum 242
6. Yeni Eleştirmenlerin Sorduğu Soru 244
7. Özlem Kavramının "Ölümsüz Şarkısı": Muhteşem Gatsby'ye Yeni Eleştirel Bir Bakış 245
8. Alıştırma Soruları 266

6

Okur Tepkisi Eleştirisi 268
1. Ev Pasajı 270
2. İşlemci Okur Tepkisi Teorisi 274
3. Duygusal Üslûpbilim 278
4. Öznel Okur Tepkisi Teorisi 282
5. Psikolojik Okur Tepkisi Teorisi 288
6. Sosyal Okur Tepkisi Teorisi 293
7. Okurları Tanımlamak 296
8. Okur Tepkisi Eleştirmenlerinin Sorduğu Bazı Sorular 299
9. Okuru Yansıtmak: Muhteşem Gatsby Üzerine Bir Okur Tepkisi Analizi 301
10. Alıştırma Soruları 320

7

Yapısalcı Eleştiri 323
1. Yapısal Dilbilim 328
2. Yapısal Antropoloji 331
3. Göstergebilim 333
4. Yapısalcılık ve Edebiyat 338
5. Edebî Türlerin Yapısı 340
6. Anlatının Yapısı (Yapısalcı Anlatıbilim) 346
7. Edebî Yorumun Yapısı 354
8. Yapısalcı Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 357
9. "Arayın, Bulacaksınız". . . ve Sonra Kaybedeceksiniz: Muhteşem Gatsby Üzerine Yapısalcı Bir Okuma 359
10. Alıştırma Soruları 375

8

Yapısökümcü Eleştiri 377
1. Dili Yapısöküme Uğratmak 378
2. Dünyamızı Yapısöküme Uğratmak 387
3. İnsan Kimliğini Yapısöküme Uğratmak 390
4. Edebiyatı Yapısöküme Uğratmak 391

5. Robert Frost'un "Duvar Onarmak" Şiirinin Yapısökümcü Bir Okuması 395
6. Yapısökümcü Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 402
7. "Gençliğimin Trenle Heyecanlı Dönüş Yolculukları": Muhteşem Gatsby'nin Yapısökümcü Bir Okuması 404
8. Alıştırma Soruları 422

9

Yeni Tarihselcilik ve Kültürel Eleştiri 425
1. Yeni Tarihselcilik 426
2. Yeni Tarihselcilik ve Edebiyat 440
3. Kültürel Eleştiri 447
4. Kültürel Eleştiri ve Edebiyat 450
5. Yeni Tarihselci ve Kültürel Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 455
6. Kendi Kendini Var Eden Adam Söylemi: Muhteşem Gatsby'nin Yeni Tarihselci Bir Okuması 458
7. Alıştırma Soruları 475

10

Lezbiyen, Gey ve Kuir Eleştirisi 477
1. LGBTQ Bireylerin Marjinalleştirilmesi 479
2. Lezbiyen Eleştirisi 487
2. Gey Eleştirisi 498
3. Kuir Eleştirisi 507
4. Lezbiyen, Gey ve Kuir Eleştirisinin Bazı Ortak Özellikleri 514
5. Lezbiyen, Gey ve Kuir Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 518
6. Gerçek Nick Carraway Lütfen Dışarı Çıkabilir mi? Muhteşem Gatsby Üzerine Kuir Bir Okuma 520
7. Alıştırma Soruları 538

11

Afrikalı-Amerikalı Eleştirisi 541
1. Irk Meselesi ve Afrikalı-Amerikalı Edebiyatın Tarihi 542
2. Son Gelişmeler: Eleştirel Irk Teorisi 554

3. Temel İlkeler 557
4. Afrikalı-Amerikalı Eleştirisi ve Edebiyatı 581
5. Afrikalı-Amerikalı Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 596
6. Peki, Harlem Nerede? Muhteşem Gatsby'nin Afrikalı-Amerikalı Okuması 599
7. Alıştırma Soruları 622

12

Sömürge Sonrası Eleştiri 624
1. Sömürgeci İdeoloji ve Sömürge Sonrası Kimlik 627
2. Esasa Dair Sömürge Sonrası Tartışmalar 638
3. Küreselleşme ve Sömürge Sonrası Teorinin "Sonu" 643
4. Sömürge Sonrası Teori ve Küresel Turizm 649
5. Sömürge Sonrası Teori ve Küresel Doğa Koruma 656
6. Sömürge Sonrası Eleştiri ve Edebiyat 666
7. Sömürge Sonrası Eleştirmenlerin Sorduğu Bazı Sorular 673
8. İçerideki Sömürge: Muhteşem Gatsby'nin Sömürge Sonrası Bir Okuması 677
9. Alıştırma Soruları 697

13

Genel Bir Bakış Kazanmak 700

Kaynakça 708

Dizin 744

Üçüncü Baskıya Önsöz

Eleştirel Teori: Kullanıcı Dostu Bir Rehber kitabının 2006 yılında yayımlanan ikinci baskısından bu yana, eleştirel teori alanı çeşitli şekillerde gelişmeye devam etmiştir. Sözgelimi bazen *kültürel teori* başlığı altında ele alınan eleştirel teoriye yönelik ilgi edebiyat, tarih, antropoloji, felsefe ve sosyoloji gibi genellikle ayrı üniversite bölümlerine ayrılmış birtakım farklı eğitim alanları arasında karşılıklı beslenmeyi kolaylaştırmayı sürdürmekte ve kadın çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları ile popüler kültür çalışmaları da dâhil olmak üzere, kurulmasına bizzat yardım ettiği eğitim programlarına yön vermeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu kitapta ele alınan teorik perspektiflerden birinin veya daha fazlasının kullanılmasının, bu alanlardaki lisans derslerinin temel bir unsuru hâline gelmesi ya da bu alanlardaki çoğu lisansüstü programın, öğrencilerinin belirli bir düzeyde teorik bilgiyle geleceğini varsayması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, nispeten yakın zamandaki bir gelişme şudur ki büyük ölçüde Batı veya Batılılaşmış eğitim sistemlerinin bir ürünü olan eleştirel teoriye yönelik ilgi, kendi saygın bilgi geleneklerine sahip olan Batı dışındaki ve İngilizce konuşulmayan birçok ülkede de artış göstermiştir. Örneğin Çin, Güney Kore ve Suudi Arabistan'daki üniversite yayınevleri, şu anda kendi öğrencilerinin ve öğretmenlerinin kullanımı için *Eleştirel Teori*'nin ikinci baskısını kendi dillerine çevirme sürecindedirler.

Bununla birlikte, değişmeyen tek şey bu kitabın amacıdır. Kitap, hâlâ bir eleştirel teori ve edebiyat hocası tarafından yazılmış bir eleştirel teoriye giriş metni olma özelliğini korumaktadır. Amacı da hâlâ eleştirel teoriyi ve teorinin edebiya-

tı daha iyi anlamamıza yardımcı olan işlevselliğini öğrenmek isteyen öğretmenler ve öğrenciler için tasarlanmış olmasıdır. Bir ders kitabının her yeni baskısında olduğu gibi, *Eleştirel Teori*'nin bu üçüncü baskısında da yeni teorik kavramlar ve terimler, temel teorik meselelere dair genişletilmiş tartışmalar ve her bölümün sonunda "İleri Düzey Okuma Önerileri" ile "İleri Düzey Okurlara Öneriler" başlıklarını taşıyan güncellenmiş, kapsamlı kaynakçalar bulacaksınız.[1] Ayrıca, alandaki son gelişmeleri yansıtan "Küreselleşme ve sömürge sonrası teorinin 'sonu'", "Sömürge sonrası teori ve küresel turizm" ve "Sömürge sonrası teori ve küresel koruma" gibi yeni altbölümleri de içeren, yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş bir sömürge sonrası eleştiri bölümüyle de karşılaşacaksınız. Öğretmenler ve öğrenciler için yazan bir eğitmen olduğum için, bu üçüncü baskı aynı zamanda öğrencilerimin yıllar boyunca kitapta ele alınan bazı kavramları anlamakta tekrar tekrar zorlandıkları noktalarda açıklayıcı eklemeler de içermektedir. Bu nedenle, yalnızca birkaç temsilî örnek vermek gerekirse, psikanalitik eleştiri bölümünde *ego*, *id* ve *süperego* mefhumlarımın işleyişi arasındaki ilişkiye dair açıklamalar netleştirilmiş; yapısökümcü eleştiri bölümünde kararlaştırılamazlık kavramının açıklaması genişletilmiş; lezbiyen, gey ve kuir eleştiri bölümünde ise homososyal bağlanma kavramına ilişkin ek tartışmalar ve edebî örnekler eklenmiştir. Nitekim derslerimde kullandığım ikinci baskıya ait iki nüshamın her biri, açıklama, kelime değişikliği ya da ek somut örnek gerektirdiğini düşündüğüm sayısız küçük yer ayracıyla doludur ve konusu bu küçük değişikliklerin tümü de yeni baskıya dâhil edilmiştir.

Öğrencilerime sıklıkla söylediğim gibi, edebiyat çalıştığımızda içinde yaşadığımız dünyayı daha iyi anlamak, bana kalırsa, edebiyat çalıştığımızda içinde yaşadığımız dünyayı

[1] Türkçe baskıda bu kaynaklar kitabın sonundaki Kaynakça kısmında, bölüm başlıkları altında toplanmıştır. (Ed.)

daha iyi anlamak da kendiliğinden bu yolculuğa dâhil olur; eleştirel teori çalışmaları ise bu girişimi çok daha verimli kılar. Şu an elinizde tuttuğunuz kitabın birinci ve ikinci baskılarını yazarken de bu önermeye inanıyordum, verdiğim her eleştirel teori dersiyle birlikte buna daha da çok inanmaya başladım. Umarım *Eleştirel Teori* kitabının bu üçüncü baskısıyla edineceğiniz tecrübe sizin de bu küçük gerçeğin ne kadar aşikâr olduğunu görmenizi sağlar.